

SOSYOLOGCA

TEMMUZ-ARALIK 2020 CİLT:10 SAYI: 20

ISSN: 2146-5207

1950-1960 DÖNEMİNDE İKTİDAR-ÜNİVERSİTE İLİŞKİLERİ

H. Bayram KAÇMAZOĞLU

Özet: Türk siyasal yapısı Şubat 1902 tarihli I. Jön Türk Kongresi'nden itibaren iki ana bloğa ayrılmıştır. Bu bloklaşmada merkezîyetçi, modernleşmeci, devletçi / ademi merkezîyetçi, liberal-muhafazakâr ayrışması ana eksenini oluşturmuştur. Bu ayrışma, daha sonraki tarihlerde olduğu gibi, 1950'li yıllarda da toplumsal yapı, siyaset ve iktidar-üniversite ilişkilerinde sürmeye devam etmiştir. 1950-1960 döneminde DP hükümetleriyle üniversite ilişkileri çatışmalı olmuştur. Üniversite özerkliği konusunda iktidar ile öğretim üyelerinin farklı yorumları iki kesim arasındaki gerginliği giderek artırmıştır. DP hükümetleri, kendisine muhalif gördüğü kesimlerin tasfiyesi yönünde yasal düzenlemelere ve uygulamalara gittikçe iki kesim arasındaki gerginlik de artmıştır. Gerginliğin kaynağı, ağırlıklı olarak üniversite, ordu ve üst düzey bürokrasinin CHP'yi desteklemesidir. Bu çalışma çerçevesinde 1950-1960 döneminde iktidar-üniversite ilişkileri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, DP İktidarı, İktidar-Üniversite İlişkileri, Üniversite Özerkliği, Bilim Zihniyeti.

POWER-UNIVERSITY RELATIONS IN THE PERIOD 1950-1960

H. Bayram KAÇMAZOĞLU

Abstract: The Turkish political structure has been divided into two main blocks since the I. Jön Turkish Congress in February 1902. Centralizationist, modernist, statist / centrist, liberal-conservative dissidence has been the main axis in this blockade. This dissociation had been continuing in the 1950s, as in the following years, in social structure, politics and power-university relations. During the period of 1950-1960, the relationship between the DP governments and the university has been conflictive. The different interpretations of university autonomy by the power and academic members have increased the tension between two groups. The tension between two groups has also increased as the legislative arrangements and practices have been in the direction of liquidation of the opposition sector by DP governments. The source of that tension was mainly the support of the CHP by the university, army and senior bureaucracy. This study examines the relation between power and university in 1950-1960 period.

Keywords: Politics, Power of DP, Power-University Relations, University Autonomy, Science Mentality.

1950-1960 DÖNEMİNDE İKTİDAR-ÜNİVERSİTE İLİŞKİLERİ*

H. Bayram KAÇMAZOĞLU

Giriş

Türkiye’de genellikle siyasi iktidarlar politikalarına, icraatlarına, uygulamalarına yönelik olarak üniversitelerden ve öğretim elemanlarından gelen eleştirel yorumları, değerlendirmeleri hoş karşılamazlar. Üniversitelerin kendilerine karşı mesafeli duruşlarından, politikalarının heyecanla desteklenmemesinden alınırlar. Kendilerine karşı yöneltilen kısmi eleştirileri, yorumları önce hafife alır, sonra “düzeltmeyi”, kapatmayı yeğlerler. İlk aşamada, kendilerine biat etmeyen öğretim üyelerini kendilerine bağlı yöneticiler eliyle huzursuz etmeye, sindirmeye ve susturmaya çalışırlar. Cezaların yetersiz görüldüğü durumlarda, “yandaş” üniversite yönetimleri ve basın aracılığı ile sert eleştirilere başvurulup linç kampanyaları düzenlenir, nefret söylemleri üzerinden tasfiye kartı uygulamaya konulur. Tasfiyelerde kullanılan yaftalar, dönemine göre “irticacı”, “komünist”, “bölücü”, “vatan haini” ve benzeri şekilde değişir. Siyasi iktidarlar için “en iyi üniversite” ve “en iyi hoca”, iktidara biat edendir. İktidarların üniversiteler ve öğretim üyeleri üzerindeki bu tutumları inişli çıkışlı süreçlerle günümüze kadar gelmiştir. Bugün üniversitelerin durumu daha da ağırdır, vahimdir. Üniversite-iktidar ilişkilerinde, üniversitelerin baskı altında tutulması, öğretim üyelerinin mağduriyeti, parti farkı gözetilmeksizin Cumhuriyet tarihi boyunca var olmuştur. İktidarda olan partiye veya yönetimde olanların zihniyet dünyasına göre sadece mağdur olanlar değişmiştir. Örneğin, 1933 üniversite tasfiyesinden sonra, 1950 öncesinde, CHP yönetiminin son yıllarında, 1948’de, Ankara Üniversitesi’nde görev yapan bir grup öğretim üyesi, üniversiteden atılmıştır. Öğretim üyelerini siyasal iktidarın doğrudan kontrolünde tutma anlayışı, 1950-1960 döneminde de devam etmiştir. CHP ve DP, incelediğimiz dönemde sola kesin şekilde uzaktır. 1950’li yıllarda üniversitelerde “sol” kimlikle

* Bu yazının genişletilmiş şekli **Sabit Duman Armağanı**’nda yayınlanmıştır.

tanınan neredeyse hiçbir öğretim üyesi yoktur. Hilmi Ziya Ülken'i 1951'de *Tarihi Maddeciliye Reddiye* başlıklı kitabı yazmaya zorlayan koşullar dönem hakkında bir fikir vermektedir.

1950-1960 döneminde iktidar-üniversite ilişkileri, kısmen yukarıda belirttiğimiz genel eğilimlere uyarak gerginliklere neden olurken, kısmen de dönemin özelliklerine, iktidar muhalefet çatışmasına bağlı olarak yol almıştır. 1950-1960 döneminde üniversite öğretim üyelerinin sosyal-sınıfsal konumları, çoğunlukla DP iktidarından ziyade CHP'ye yakındır. İktidar-üniversite çatışmasının asıl nedeni de budur. CHP ve öğretim üyeleri seçkinci, DP popülist ve "halkçı"dır. 1950-1960 dönemindeki iktidar-üniversite çatışmasını sosyal-sınıfsal yapı üzerinden, seçkinci çevrelerle "halkın", bazı sosyologların deyimi ile bürokratik-merkezle çevrenin çatışması şeklinde okumak mümkündür.

Üniversite Özerkliğinin Kabulü

1950'li yıllarda, DP iktidarı ile üniversite arasındaki çatışmalı ilişkilere geçmeden önce Türkiye'de üniversite özerkliği ve üniversiteler konusuna kısa bir giriş yapmak gerekmektedir.

1933 yılında gerçekleştirilen üniversite reformu ile kaldırılan özerklik, 13 Haziran 1946 tarihinde yürürlüğe giren 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile yeniden uygulamaya konulmuştur. Bu yasa ile hem üniversitelere hem de fakültelere tüzel kişilik ile bilimsel ve idari özerklik verilmiştir. Yine aynı kanun ile Ankara Üniversitesi kurulmuştur. Özerklik yasasına rağmen Üniversitelerarası Kurul'un Başkanı, Milli Eğitim Bakanı'dır. Bunun anlamı, kadro tahsisi, atama, görevden alma ve yer değiştirmede bakanın onayının gerekli olmasıdır. Bu yetkiler üniversite özerkliğine siyasi iktidarın müdahalesi anlamına gelmektedir. Ve bu yetki de gerek CHP iktidarı, gerekse DP iktidarı tarafından kullanılmıştır. Yine 1949 yılında, üniversite özerkliğinin dayandırıldığı 4936 sayılı yasanın bir maddesi değiştirilerek, 65 yaşını aşan öğretim üyelerinin bir yıl daha çalışabilecekleri, 55 yaşından itibaren Milli Eğitim Bakanı'nun takdiriyle öğretim üyelerinin emekliye ayrılacakları kabul edilmiştir.¹ Bu kanun kapsamında özerk ve tüzel kişiliğe sahip üniversiteler şun-

¹ Süha Göney, "Üniversite Tarihinde Ellili Yıllar ve 27 Mayıs İhtilâlinin Etkileri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi - 23. Sayı, 2011/1, İstanbul, s. 260-261.

lardan oluşmaktadır: 1933 yılında kurulan İstanbul Üniversitesi, 1944 yılında kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi ve 4946 sayılı kanunla, 1946 yılında kurulan Ankara Üniversitesi'dir.²

1946 özerkliğini getiren CHP'nin, üniversite özerkliğini içine sindirdiğini söylemek zordur. Dönemin demokratikleşme koşulları gereği kısmî bir özerklik yasası çıkarılmıştır. Bu yıllarda DP özerklikten yana olduğunu daha net şekilde ortaya koymuştur. Türkiye'de her zaman geçerli olan bir anlayış, üniversite özerkliği konusunda da işlemiştir. Muhalefette iken özgürlükçü olmak, ancak iktidara gelince bunun tersini yapmak. Üniversite özerkliği konusunda da aynen böyle olmuştur. 1946-1950 arasında CHP'ye göre DP özgürlük ve üniversite özerkliği yanlısıdır. 1950-1960 arasında ise bu sefer CHP özgürlükçü ve üniversite özerkliği yanlısıdır. Oysa 1946-1960 arasındaki dönemde iki parti de özerklikten zaman zaman rahatsız olmuştur. Ancak üniversite öğretim üyeleri, CHP'ye daha yakın bir dünya görüşünün temsilcileri olduklarından CHP'nin iktidar döneminde özerklikle çelişen uygulamalar karşısında fazla sesleri çıkmazken, DP iktidarı döneminde özerkliği ihlal eden uygulamalar karşısında gerçek anlamda bir direnç göstermişlerdir.

DP'nin özerklik yanlısı söylemleri dolayısıyla, 1946'da öğretim üyeleri DP'ye daha yakın durmuşlardır. DP Programı'nda üniversite özerkliği açıkça yer almış ve bu tercihi öğretim üyeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu, partinin yeniliğinden, ülkeye getirdiği siyasal canlanmadan, liberal söylemlerin yarattığı özgürlükçü hava ve enerjiden kaynaklanmıştır. Aydın iyimserliği ile oluşan böyle bir yakınlık, DP'nin öğretim üyeleri üzerinde baskı kurmak üzere çıkardığı yasalarla kısa sürmüş, ilerleyen yıllarda sosyal-sınıfsal konum açısından taşlar yerlerine oturmuş ve iki kesim arasında bir süre sonra ilişkiler önce mesafeli, ardından çatışmalı bir boyut kazanmıştır.

1946'da yayınlanan DP'nin Programı'nda üniversite özerkliğine ilişkin 11. Madde şöyledir: *"Devlet memurlarının, seçimlere iştirak dışında, hiçbir siyasi faaliyette bulunmamaları ve siyasi partilere girmemeleri lüzumuna kaniiz. Yalnız, yüksek öğretim mensupları, mesleklerinin mahiyeti itibarile, bundan müstesnadırlar."*³

² Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 5: Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 74 ve M. Tahir Hatiboğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Selvi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 198.

³ *Demokrat Parti: Tüzük ve Program*, Ankara, 1946, s. 17.

Programın 39. maddesi, 11. maddeyi tamamlıyordu: Bilimin, sanatın ve her türlü düşünce faaliyetlerinin, siyasi ve idari müdahaleden uzak kalmasını demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.⁴

Dp Döneminde Kurulan Yeni Üniversiteler

DP, Mayıs 1950'de iktidarı devraldığıında Türkiye'de özerk konumda olan ve eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren üç üniversite bulunmaktaydı. DP'nin iktidar yıllarında ise dört yeni üniversite kurulmuştur. Bunlar; Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Ege Üniversitesi (1955), Atatürk Üniversitesi (1957) ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'dir (1959). Bu dört üniversiteden Ege Üniversitesi'ne özerklik statüsü 1958'de verilmiştir. Diğer üç üniversiteye ise DP'nin iktidarda olduğu dönemde özerklik verilmemiştir. Ege Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi eğitim öğretim faaliyetlerine 1950'li yılların sonlarında, Karadeniz Teknik Üniversitesi ise 1963 yılında başlamıştır. Bu nedenle de yeni üniversiteler, üniversite faaliyetleri ve kimliği açısından 1950'li yıllarda bir varlık gösterememişlerdir. Kuruluşlarını ve kadrolarını 1960'lı yıllarda tamamlayabilmişlerdir.

DP'nin iktidar yıllarındaki temel ve popülist sloganlarından birisi "Türkiye'yi küçük Amerika" yapmaktır. Belki Türkiye "küçük Amerika" olamadı, ama dış ilişkiler ve bilim zihniyeti başta olmak üzere pek çok alanda Amerika'ya bağımlı hale geldi. 1950-1960 döneminde kurulan dört üniversiteden ikisi doğrudan Amerika'nın kontrolünde ve etkisinde kuruldu. DP iktidarı, özerklik kapsamı dışında, doğrudan denetimi altında olan ve Amerikan etkileri taşıyan yeni üniversite modellerini hayata geçirdi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşunda Amerikan desteği ve eğitim sistemi öne çıkarıldı. Hatta Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kuruluş yasası bile Amerikalı uzmanlar tarafından hazırlandı.⁵

Amerikan üniversite sistemi ilk kez Atatürk Üniversitesi ile Türkiye'ye girmiştir. Atatürk Üniversitesi yapılandırılırken ABD ile temasa geçilmiş ve Nebraska Üniversitesi'nden bir heyet, incelemeler yapmak üzere Temmuz 1954'te Türkiye'ye gelmiştir. Hükümetle yapılan protokole göre, Atatürk

⁴ A.g.e., s. 26.

⁵ Dölen, A.g.e., s. 75.

Üniversitesi Nebraska Üniversitesi'ni örnek alarak şekillenecek, ilgili üniversite de çeşitli açılardan Atatürk Üniversitesi'nin yapılanmasına yardımcı olacaktır.⁶

Doğrudan ABD ile işbirliği, Amerikan üniversite modeli ve bilim anlayışı ile kurulan üniversite ODTÜ'dür. Bu üniversitenin kuruluşu, "Türkiye ve Orta Doğu ülkelerinin kalkınmalarına katkıda bulunmak" üzere planlanmıştır.⁷

1950'li yıllarda DP iktidarı ile ABD ilişkileri çok yakındır. Türkiye'yi yönetenler, ülkeyi 'Küçük Amerika' yapma iddiasında olduklarından bu yakın ilişkiler ülkenin her alanına yansıtılmaktadır. Özellikle sosyal bilimlerdeki egemen bakış, DP iktidarının sosyo-ekonomik politikaları eşliğinde şekillenmekte, Kara Avrupası bilim anlayışından Anglo Sakson bilim anlayışına doğru hızla dönüştürülmektedir. McCarthyci politikalar eşliğinde sosyal bilimlerde milli-muhafazakâr zihniyet, anti-komünist söylem eşliğinde yükselirken, özgür ve bilimsel düşünce anlayışı çeşitli yaftalarla tasfiyeye uğramaktadır.⁸ Demokrat Parti Dönemi'nde üniversitelerdeki bilim zihniyeti milliyetçi, muhafazakâr ve Amerikancı bir çizgiye evrilsen de iktidarla üniversiteler arasındaki gerginlik ve çatışma yok edilememiş, aksine giderek şiddetlenmiştir.⁹

Öğretim Üyelerinin Sosyal-Sınıfsal Konumları ve Siyasi Partilerin Kitlesele Tabanları

1950-1960 döneminde iktidar-üniversite ilişkilerini, bir başka deyişle çatışmasını sosyal-sınıfsal nedenler üzerinden açıklamak mümkündür. Öğretim üyelerinin sosyal kökenleri üzerine "bugün" bir çalışma yapılırsa, farklı sonuçlar elde edilebilir. Ancak 1950'li, 1960'lı yıllarda öğretim üyelerinin genelinin geldikleri toplumsal sınıflar, kesimler göz önünde bulundurulduğunda "bugün"den oldukça farklıdır. Sosyolojik okumalarımız, gözlemlerimiz, birikimlerimiz bizi şöyle bir yoruma götürmektedir: 1940'tan son-

⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, **Türk Sosyolojisinde Temalar 3: Doğu-Batı Çatışması**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 118 ve Ali Arslan, **Kısrı Döngü Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, Truva Yayınları, İstanbul, 2004, s. 260-261.

⁷ www.metu.edu.tr/tr/tarihce. Erişim Tarihi: 07.03.2018.

⁸ H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 58.

⁹ Bu konuda bakınız; H. Bayram Kaçmazoğlu, **Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkçülük İslamcılık Muhafazakârlık**, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 65-68.

ra eğitim olanaklarının yaygınlaşması, 1950'den sonra üniversite sayısının artması önce öğrenci, 1980'den sonra da öğretim üyelerinin sosyo-ekonomik ve kültürel kökenlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Ancak 1940'lar da, 1950'lerde, 1960'larda görev yapan öğretim üyeleri açısından konuyu değerlendirdiğimizde öğretim üyelerinin genellikle sosyal-sınıfsal kökenlerinin toplumun üst kesimlerine tekabül ettiği ve seçkin bir anlayışı benimsedikleri görülmektedir. Öğretim üyelerinin aileleri, genel olarak ülkenin Batı bölgelerine mensuptur. Bu ailelerin ve öğretim üyelerinin kendilerinin ağırlıklı olarak İstanbul ve Balkan kentlerinde doğdukları iddia edilebilir. Bu özellik bilimsel nedenlerle açıklanabilir. Batılılaşma politikalarının ıhtiyaç duyduğu insan tipini yetiştirmek üzere, 19. yüzyıl boyunca açılan okullar genel olarak İstanbul ve Balkanlar'da kurulmuştur. İttihat ve Terakki'nin merkezi bile Balkan Savaşları öncesine kadar Selanik'tedir. Bu bağlamda, 1950'li yıllarda görev yapan öğretim üyelerinin; kent kökenli ve eğitilmiş ailelerden geldiklerini, devlet mekanizmasının merkezinde yer aldıklarını, bu açıdan seçkin olduklarını, ilmiye, askeriye ve mülkiye sınıfı ile organik bir bütünlük oluşturduklarını söyleyebiliriz.¹⁰ DP'nin üst yönetim kadrosu da bu sınıfa mensup olmakla birlikte, partinin CHP politikalarını benimsemeyen, geçmiş uygulamaları ile mağdur oldukları iddiasında olan ve hatta tamamen karşı bir ideolojinin savunuculuğunu yapan kesimlerin temsilcisi olması nedeniyle iki partinin tabanı arasında örtüşen yanlarla birlikte, özellikle temsil ettikleri sınıflar arasında önemli sosyolojik farklılıklar bulunmaktadır. Böyle bir sosyolojik yapı içerisinde, CHP'nin seçkin sınıflarıyla, "alt sınıfların" temsilcisi DP arasında, 1950'li yıllarda, siyasal bir üst yapı mücadelesi vardır.

1950-1960 dönemi iktidar-üniversite ilişkileri ve çatışması özerklik tartışmaları üzerinden şekillenmiştir. Bu ilişkilerin şekillenmesinde Türkiye'nin sosyal ve sınıfsal yapısı, öğretim üyelerinin sosyal kökenleri, toplumsal yapıdaki bloklaşmanın önemli bir yeri vardır. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'lere kadar özellikle büyük kentlerdeki üniversitelerin öğretim üyesi portresini oluşturan kadrolar, sosyo-ekonomik açıdan orta ve üst gelir grubuna mensuplardır. Üst gelir grubuna mensubiyet, öğretim üyelerinin hem kendi konumları, dünya görüşleri, hem de aile kökenlerine dayalıdır. Bu

¹⁰ Öğretim üyelerinin sınıfsal kökenleri için bir başka yorum ve kaynak için bakınız; Özer Ozankaya, **Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 109.

sosyal-sınıfsal özellikler, 1950'li yıllarda görev yapan öğretim üyeleri açısından daha da belirgindir. Öğretim üyelerinin orta ve üst gelir düzeyine mensup ailelerden gelişleri, eğitimleri, seçkinci-aydın dünya görüşünü benimsemeleri dolayısıyla 1950'lerin CHP-DP ayrışmasında, CHP çizgisine yakın durmaları gerçeğine karşılık gelmektedir. Öğretim üyelerinin 1950'li yıllarda muhalefete geçtiği ya da ağırlıklı olarak CHP'nin yanında yer aldığı savımızın temel göstergelerinden biri, öğretim üyelerinin 1946 öncesinde üniversite özerkliği konusundaki sessizlikleri, 1953 ve 1954 yıllarında üniversite kanununda yapılan değişiklikler karşısındaki eleştirel tutumlarıdır. DP'ye yakın öğretim üyeleri ise yapılan değişiklikleri üniversite özerkliğinin gerilemesi olarak görmemişlerdir. Örneğin, 1950 öncesinde üniversite özerkliği konusunda en gelişkin metinlerin yazarı ve 1950'li yıllarda DP iktidarının akıl hocaları arasında yer alan Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, yasa da yapılan değişikliklere yönelik eleştirilere katılmadığını, üniversitelerde baskıcı, tasfiyeci bir durumun bulunmadığını belirtmiştir.¹¹ Başbakan Adnan Menderes de, "bu hocalar CHP yönetimi sırasında neredeydiler" diyerek, DP hükümetini eleştiren öğretim üyelerini, kendilerine karşı muhalif olmakla suçlamıştır. Özerklik tartışmalarının bir kez daha ortaya çıkardığı gerçek, yapılan değişikliklerin ne olduğu değil, kim ve hangi takım tarafından yapıldığıdır.

Köylü, CHP'nin modernleşmeci politikaları karşısında, DP'ye sempati duymuştur. DP, köylüyü Maarif Vergisi, Yol Vergisi gibi yüklerden, tahsildar ve jandarma zulmünden kurtaracağını, köylü ile kentli arasında her açıdan eşitlik sağlayacağını vaadeden ve iktidar olduğunda da sözlerini yerine getirdikçe ülke nüfusunun % 80'nini oluşturan köylüden daha çok destek almıştır.¹² 50'li yıllar boyunca muhafazakâr modernleşme yanlıları DP'yi; laikliği önemseyen, modernleşme yanlısı kesimler, aydınlar, genç kuşaklar ve üniversite öğrencileri ise CHP'yi desteklemiştir.¹³ Devletin özellikle bürokrat düzeyindeki memurları, askerler ve öğretim üyeleri, devletçi-milliyetçi-modernist çevrelerin temsilcileri, CHP'nin yanındadırlar. Buna bir de DP döneminde,

¹¹ Arslan, A.g.e., s. 174.

¹² Türkan Başyiğit, "Adnan Menderes'in Köylünün Sempatisini Kazanmasındaki Etken: İki Mükellefiyetin Kaldırılması-Yol ve Maarif Vergisi, **Türk Tarihinde Adnan Menderes**, Cilt: II, Aydın, 2012, s. 789-803.

¹³ Kemal H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876-1980**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 138-139.

laiklikten taviz verildiği genel kanısının eklenmesi, bu kesimleri DP'den uzaklaştırırken, CHP'ye yakınlaştırmış; köylü kitleleri ve dinsel eğilimi yüksek kesimleri de DP'ye yakınlaştırmıştır. Bu bloklaşma, 10 yıllık DP iktidarında, hükümet-üniversite ilişkilerinde sürekli bir çatışmaya neden olmuştur.

Geniş halk desteğine rağmen ordu, üniversite ve bazı basın organlarının hükümete mesafeli, hatta muhalif oluşu, DP iktidarının sinir uçlarını yıpratmış, hükümet, özellikle 1954 seçimlerinden sonra muhalif aydınlara hadlerini bildirmek üzere baskı politikalarına yönelmiştir. Partinin üst yönetiminin tek parti döneminin de önde gelen politikacıları olmaları, demokrasiyi içselleştirememeleri, her şeye rağmen halkın kendilerine destek vereceğine inanmaları, işlerin kötüye gitmeye başlaması ve eleştirileri demokrasi bağlamında kabullenememeleri de DP'nin bu baskı politikalarında etkili olmuştur. Kemal Karpat bu durumu şöyle yorumlar: *Demokrasi adına konuşan DP ve CHP elitleri arasında sosyal köken, felsefe, davranış ve hatta dünya görüşü bakımından büyük farklar yoktu.*¹⁴

Tek parti döneminin tüm anti-demokratik yasalarını ortadan kaldırma söylemiyle aydınlardan ve sol çevrelerden de destek alarak iktidara gelen DP, çok partili dönemde, özellikle 1954 seçimlerinden sonra tek parti döneminin anti-demokratik uygulamalarına geri döner. İktidarın baskıcı politikaları, sadece üniversiteler ile sınırlı değildir. Sistemik olarak ordu, basın, siyasi partiler başta olmak üzere her alanda yaygınlaştırılır. Bu baskıcı politikalarından kurtulmanın ölçütü iktidara yakın olmak, her söylemini ve eylemini onaylamaktan geçmektedir. Bu ölçütün dışında kalan kesimlere, kuruluşlara, kurumlara hadleri bildirilmeli ve hizaya getirilmelidirler. Günümüzde filmin yeni sürümleri izlenmektedir.

1954'ten itibaren hükümetin özgürlükçü tutumundan uzaklaşması, anti-demokratik önlemler almaya başlaması, meclisteki çoğunluğuna dayanarak baskıcı yasalar çıkarması, Başbakan Adnan Menderes'in aydınlardan arasındaki desteğinin ortadan kalkmasının, popülaritesinin gerilemesinin de başlangıcı olur.¹⁵ DP'ye sempati duyan öğretim üyeleri bile üniversite özerkliğine yönelik gelişmeleri olumsuz şekilde yorumlamışlardır. DP iktidarı, 1956'dan itibaren aldığı yeni önlemlerle basın, üniversite, muhalefet ve sendikalara karşı uyguladığı baskı politikalarının dozajını artırmıştır. Bu da

¹⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 59.

¹⁵ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 74.

basının, muhalefetin ve öğretim üyelerinin hükümetin uygulamalarına karşı eleştirel tutumlarını artırmalarına yol açmıştır.

DP iktidarı, 1950'li yıllarda, bilim insanlarının en azından bir kısmını "kara cübbeli" ve "muhalif" olarak algılayıp yaftalayarak, tasfiyelerini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Hükümetin milliyetçi-muhafazakâr, Türk-İslamcı-Batıcı anlayış dışında kalan bilim insanlarına karşı tahammülsüzlüğünün temel nedeni, bunların CHP çizgisine yakınlıkları ve hükümetin icraatlarına yönelik eleştirel tutumlarıdır. Oysa bu bilim insanlarının önemli bir kısmı da DP döneminin egemen Anglo-Sakson bilim anlayışının temsilcileridir. Buna karşın iktidar mücadelesinde, DP'nin politikalarının yanında durmak yerine demokrasi ve özgürlük içerikli söylemlere destek vermeleri, Kemalizmin klasik laiklik anlayışına yakınlık, "kapı önü çekişmesi"nde CHP ile birlikte hareket etmeleri işin rengini değiştirmiştir. 1950'lerin ikinci yarısında üniversite ile iktidar arasındaki çatışma ve ayrışma daha da netleşir. DP'nin politikalarını demokrasi karşıtı ve baskıcı bulan bazı bilim insanları ve politikacılar DP'den ayrılıp belirli bir geçiş sürecinden sonra CHP'ye katıldıkları gibi, DP'ye baştan beri mesafeli duran ve eleştiren öğretim üyeleri de CHP'ye katılarak, DP'nin iktidardan uzaklaştırılması adına mücadele etmişlerdir. Özellikle hukukçu öğretim üyeleri ile DP iktidarı arasında laiklik uygulamaları üzerinden kıyasıya bir çatışma yaşanıyordu.¹⁶ Bu çatışmada DP, öğretim üyelerini CHP'nin uşağı olmakla, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni partinin ocağı haline gelmekle suçlamıştır.¹⁷ Başbakan Menderes, iktidarın bazı uygulamalarını eleştiren, itirazda bulunan öğretim üyelerini; CHP ile işbirliği yapan, kendilerine sorun yaratan, kötüleyen, iktidarı içeride ve dışarıda zora sokan, öğrencileri eyleme yönlendiren, eğitimi aksatan, partizanlık yapan kişiler olarak görmektedir. Başbakan'a göre, kanun Milli Eğitim Bakanı'na böyle bir yetki veriyorsa yapılan işlemlerde hiçbir yanlışlık yoktur. Bir profesör kendi adına siyaset yapabilir, fakat öğrenciye kendi siyasi kanaatlarını açıklayamaz. Onları günlük politikanın oyuncuğu haline getiremez. Getirirse, bunu yapanlar Bakanlık emrine alınır.¹⁸

Başbakan Menderes'in 1954 yılında kurduğu 3. Hükümet Programı'nda, öğretim üyelerine ve üniversite özerkliğine ilişkin sözleri şöyledir: "... *Bu muhtariyetin hudutları zaman oluyor ki günlük ve fiili politika yapmaya kadar genişletilmiş bulunuyor. Sen muhtarsın demekle ve binış giydirmekle ne muhtariyet*

¹⁶ Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, s. 59-60.

¹⁷ Arslan, a.g.e., s. 247.

¹⁸ Arslan, a.g.e., s. 253-254.

*ne de istiklal gerçekleştirilmiş olmuyor*¹⁹ Menderes'in bu sözleri ve bazı DP milletvekillerinin "profesörler komünisttir" gibi o dönemin koşullarında nefret içerikli söylemleri, DP'nin özerklik karşıtı tutumunu tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır. Buna karşın iktidarda iken özerkliğe yakın olmayan, 1948 yılında öğretim üyelerinin üniversiteden atılmasını sağlayan CHP, 1954 yılında parti programına, üniversitelerin yönetsel ve bilimsel açılarından tam özerk olması gerektiği yönünde bir ilke koymuştur.²⁰

İktidar-Üniversite İlişkilerinde Çatışmalı Süreç

Demokrat Parti iktidarının üniversiteleri kontrol altına alma yönündeki ilk girişimi 1953 yılında hayata geçirilir. 6185 Sayılı Üniversite Kanunu'nun 46. Maddesinin D fıkrasında yapılan bir değişiklikle, 1946 yılında gerçekleştirilen bilimsel özerkliğe ciddi bir kısıtlama getirilmiştir. Bu değişiklikle, siyasi yayın yapmak, açıklamada bulunmak, siyasi partilere üye olmak öğretim üyeliğinden çıkarılma nedeni olarak kabul ediliyordu. Yasaya uymayanlar konusunda işlem yapma yetkisi görünürde üniversite senatolarına bırakılıyordu. Ancak bu koşul bağlayıcı değildi. Bakan, istediği takdirde, senatonun görüşüne uymayabilirdi.²¹

Bilimsel özerkliğe yönelik olarak 1953 yılında yapılan değişikliği daha da ağırlaştırılan bir başka yasa değişikliği (6435 Sayılı Yasa), 5 Temmuz 1954 tarihinde yapılır. Buna göre, senatonun görüşü alındıktan sonra, öğretim üyelerinin res'en Bakanlık emrine alınması ve görevinden uzaklaştırılması yetkisi Milli Eğitim Bakanı'na verilmektedir.²² DP iktidarı bu yasadan önce de, "25.06.1954 günlü ve 6422 sayılı yasayla TC Emekli Sandığı yasasında değişiklik yapmış ve 25 hizmet yılını tamamlamış olanların yaş sınırı aranmaksızın res'en emekli edilebilecekleri hükmünü getirmiştir. Bu işlem kurumlarınca lüzum görüldüğünde yapılacağı için üniversiteler fazla etkilenmemiştir. Ancak, diğer kamu görevlilerinde olduğu gibi, üniversite görevlileri üzerinde de baskı sağlamıştır."²³

1953'deki değişiklik karşısında üniversite oldukça itidalli davranır. Hatta değişikliği olumlu bulanlar bile vardır. 20 Ekim 1954'te İTÜ'nün açılış töre-

¹⁹ Hatiboğlu, a.g.e., s. 220.

²⁰ Dölen, a.g.e., s. 187.

²¹ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 104.

²² Hatiboğlu, a.g.e., s. 199 ve Arslan, A.g.e., s. 232-233.

²³ Hatiboğlu, a.g.e., s. 200.

nine katılan Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü büyük tezahüratlarla karşılanır. İstanbul Teknik Üniversitesi mezunları re-vaçtadır. İTÜ, iktidarın uyguladığı siyaseti büyük ölçüde desteklemektedir.²⁴ Ancak 4 Kasım 1954'te Ankara Üniversitesi'nin açılışında, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'e yapılan büyük tezahürat, üniversitelerin hoca ve öğrencileri ile CHP'ye yakın olduğu yönünde iktidar çevrelerinin kuşkularını artırır ve böyle haller önlenmezse hükümetin gerekli önlemleri alacağı uyarısında bulunulur.²⁵ Diğer yandan CHP'nin özerklik söylemlerini sürekli gündemde tutması, DP iktidarını olumsuz şekilde etkilemekte ve yapılan her eylemin sorumlusu olarak CHP görülmektedir.²⁶

Öğretim üyelerinin konuşma ve faaliyetlerinden rahatsız olan DP iktidarının 1953 ve 1954'te yaptığı yasa değişiklikleriyle, "siyasi beyanatta ve faaliyet-te" bulunanların öğretim üyeliğine son verileceği hükmünün getirilmesi, DP ile üniversiteleri birbirlerine karşı rakip konuma getirecek, iktidar-üniversite çatışmasının ortaya çıkmasını sağlayacaktır.²⁷ Pek çok akademisyen ve yayın organı tarafından üniversite özerkliğini sınırlayan bu yasalarla iktidarın kendisine yakın bulmadığı öğretim üyelerini ve üst düzey bürokratları tasfiye etmek üzere kullanacağı, çalışma güvencesinin ortadan kaldırıldığı, yaş ve çalışma yılı açısından kanun kapsamı dışında kalanların istifaya zorlanacağı görüşündedirler. Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin senatoları da yayınladıkları bildirimlerle 6435 sayılı yasanın, bilimsel özgürlük ve demokrasi ile bağdaşmadığı belirtilerek kaldırılmasını veya düzeltilmesini talep ederler.²⁸

Tam da bu tartışmalar yapılırken, yeni yasalarla DP'nin giderek baskıcı bir tutum içine girdiği, CHP'nin mallarına el konulmasının Anayasa aykırı olduğu ve bu şekli ile ülkenin demokratik rejimden uzaklaştığı eleştirilerinde bulunan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, üniversite özerkliğinde yapılan düzenlemelere dayanılarak emekliye sevk edilir.²⁹ Hükümetin bu tasarrufu, bir cezalandırılma yöntemi olarak değerlendirilir. Öğretim üyeleri, bu cezalandırma yöntemlerini, parti müca-

²⁴ Göney, a.g.m., s. 265-284.

²⁵ "İlim Adamının Hürriyeti Davası", **Forum Dergisi**, Sayı: 16, 15 Kasım 1954, Ankara, s. 3.

²⁶ Arslan, a.g.e., s. 298.

²⁷ Arslan, a.g.e., s. 213.

²⁸ Muammer Aksoy, "6435 Sayılı Kanun Karşısında Üniversite Muhtariyeti", **Forum Dergisi**, Sayı: 46, 15 Şubat 1956, s. 14 ve "Yurtta Olup Bitenler", **Akis Haftalık Aktüalite Mecmuası**, 26 Haziran 1954, s. 5.

²⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi: 1941-1960**, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 253.

delelerinin dışında, tarafsız kişiler olarak ülke sorunlarını, objektif şekilde değerlendirilip eleştirilmesine izin verilmemesi olarak algılarlar.³⁰

DP'nin üniversite üzerinde baskı oluşturma girişimleri muhalif isimlerin şiddetli eleştirisine uğrar. Özellikle Forum Dergisi, üniversiteyi kontrol altına almaya yönelik girişimleri eleştiren öğretim üyelerinin "forum" alanı haline gelir. Derginin yayın politikası, bir başyazısında da belirtildiği gibi, hükümete karşı sürdürdüğü özerk üniversite mücadelesini bilimsel özgürlük tezi üzerine oturtur: "*Üniversiteler yalnız hakikatların bulunup ortaya konulması için mutlak bir tarafsızlık düsturu içinde ilmi araştırmalarını yaparken tek bir şeye muhtaçtırlar: Hürriyet (...) İlmi araştırmalar için hürriyet insan hayatı için hava ve su kadar zaruridir.*"³¹

1953 ve 1954 yıllarında yapılan yasal değişikliklerin hemen sonrasında Forum Dergisi'nde birçok öğretim üyesi, bilimsel ve yönetsel özerkliği bilim, bilimsel tarafsızlık, idare hukuku, özgürlük ve benzeri açılardan, tüm boyutlarıyla savunan makaleler yayınladılar. Yapılan yasa değişiklikleri ile üniversite özerkliğinin büyük bir yara aldığı konusundaki ilk yazıyı Dr. Feyzi Necmeddin Feyzioğlu kaleme almıştır. Feyzioğlu'na göre, kadrolarının tespitinde, zorunlu ihtiyaçlarının temininde, kendine yeter gelir kaynakları bulunmadığı için hükümetin isteklerini dikkate almak zorunda olan bir üniversite, idari olarak ne kadar özerk olursa olsun, bu yarım özerkliktir ve bizim üniversitemizin durumu da böyledir. Gerçek anlamda, bağımsız bir bilim, ancak idari ve mali açıdan tamamen özerk bir üniversite ortamında yapılabilir.³²

Dr. Feyzi N. Feyzioğlu da üniversite özerkliğini sınırlayan yasanın bütün öğretim üyelerini ülke sorunları karşısında zorunlu bir sessizliğe mahkûm ettiğini, hocaların adeta gören fakat konuşmayan birer dilsiz konumuna düşürüldüğünü yazmaktadır. Böyle bir manzaranın, Anayasa ve demokrasi ile bağdaşmadığını belirten Feyzioğlu, üniversite hocalarının başlarında Demokles'in kılıcı gibi hissedeceklerini ve "tasfiye" anlamı taşıyan bu kanunun tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini belirtir.³³

Dönemin hukukçu öğretim üyelerinden Bahri Savcı ise 6435 sayılı yasa değişikliği ile özgür düşüncenin doğma ve gelişme yeri olan üniversitelerin

³⁰ Muammer Aksoy, "Vekâlet Emrine Almanın Hakiki Sebebi", **Forum Dergisi**, Sayı: 69, 1 Şubat 1957, Ankara, s. 12.

³¹ "Üniversite ve Fonksiyonu", **Forum Dergisi**, Sayı: 12, 15 Eylül 1954, Ankara, s. 1.

³² Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, "Üniversite Muhtariyeti ve Tasfiye Kanunu", **Forum Dergisi**, Sayı: 9, 1 Ağustos 1954, Ankara, s. 10.

³³ Feyzioğlu, "Üniversite Muhtariyeti ve Tasfiye Kanunu", s. 11.

bu özelliğini kararttığını, öğretim üyelerinin serbestçe düşüme ve düşündüğünü söyleme serbestisinden uzaklaştırdığını, üniversite mensuplarını siyasi otoritelerin etkisi altına soktuğunu belirtir.³⁴

1950'li yıllarda üniversite özerkliği konusunu, üniversitenin ve öğretim üyelerinin bilim yapma özgürlüğünü bilimsel ve hukuksal açılardan irdeleyen, oldukça yetkin ve eleştirel yazılar kaleme alan öğretim üyesi, Muammer Aksoy'dur. 6435 sayılı yasanın üniversite özerkliğini nasıl "kuşa" çevirdiği konusunda Aksoy'un yorumu, bu sınırlılıklarla sosyal bilimler alanında günün sorunlarını bilimsel açıdan incelemek ve değerlendirmenin ancak medeni cesaret ister şeklindedir.³⁵

Muammer Aksoy, bu genel eleştirileriyle birlikte sosyal bilimler açısından çok önemli ve hayati bir konuyu çarpıcı şekilde söyle dile getirmektedir: "Üniversite hocasının yayınlarına karşı konulan tehdit, hukuk, iktisat, maliye, sosyoloji ve diğer sosyal ilim alanlarında yazı yazan profesör, doçent ve asistanların kalemini, esaslı surette bağlamıştır (...) Bu fakültelerde okutulan derslerin hemen her sahifesinde, yüksek ve ilmi mânasında siyaset yapılır (...) Ankara Üniversitesinin Fakültelerinden birinin isminde dahi, siyaset kelimesi mevcuttur: 'Siyasal Bilgiler Fakültesi'"³⁶ "Sosyal ilimler alanına giren bu meseleler, ilim adamından cevap bekliyen canlı, hayati davalardır. Şimdi bir profesör veya doçentten, kendi memleketini ilgilendiren bu kadar mühim meseleler dururken, onlara sırtını çevirip, Yunanistan'da seçim emniyeti, Bulgaristan'da hâkim istiklâli, Nikaragua'da basın hürriyeti üzerinde yazılar yazması beklenebilir mi?"³⁷

İktidarın muhalefeti etkisizleştirme eğilimi, muhalefetin ise giderek daha etkili oluşu, öğrencilerin bazı haklı taleplerinin yerine getirilememesi, hocaların üniversite özerkliği konusundaki aksaklıklardan duydukları rahatsızlıklar, hükümet ile öğretim üyelerinin üniversite özerkliğine ilişkin farklı yorumları, iktidar-üniversite çatışmasını derinleştirmiştir.³⁸ 1954 yılında baş-

³⁴ Bahri Savcı, "Tasfiye Kanunu ve Üniversite", **Forum Dergisi**, Sayı: 24, 15 Mart 1955, Ankara, s. 9.

³⁵ Muammer Aksoy, "Fikir, İlim ve Öğretim Hürriyeti Üniversite Muhtariyeti", **Forum Dergisi**, Sayı: 37, 1 Ekim 1955, Ankara, s. 7.

³⁶ Muammer Aksoy, "İlim Hürriyetini Zedeleyen 6185 Sayılı Kanun Hakkında", **Forum Dergisi**, Sayı: 38, 15 Ekim 1955, Ankara, s. 10.

³⁷ Muammer Aksoy, "Profesörlerin Siyasi Yayınları Memnu Mudur?", **Forum Dergisi**, Sayı: 39, 1 Kasım 1955, Ankara, s. 13.

³⁸ Göney, a.g.m., s. 269-270.

layan ve giderek dozajı artan iktidar-üniversite çatışması, 1956 yılında meydan savaşına dönüşmüştür. 1954'ten itibaren özellikle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi başta olmak üzere Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde iktidara yönelik eleştiriler, öğretim üyeleri ile iktidar arasında sert tartışmalara, sürtüşmelere yol açar. Ancak iktidar ile üniversite arasında bardağı taşıran, köprülerin atılmasına neden olan son gelişme; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun, 1956-57 Ders Yılı Açış Konuşması gerekçe gösterilerek Bakanlık emrine alınması (3 Aralık 1956) ve bu durumu üniversite özerkliği açısından eleştiren yazısı nedeniyle Doç. Dr. Muammer Aksoy'un gece yarısı gözetim altına alınıp sorgulanmasıdır. Üstelik Feyzioğlu, Ankara Üniversitesi Senatosu'nun oybirliği ile verdiği karşı görüşe rağmen görevinden alınmıştır. Bu gelişmeleri Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri derslere girmeyerek, bir grup öğretim üyesi de görevlerinden istifa ederek protesto ederler.³⁹

Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Dekan olarak 1956-57 Ders Yılı başında yaptığı ve kendisinin açığa alınmasına neden olan konuşmasının ilgili bölümleri şöyledir: Profesörlüğe yükseltilmesi bir buçuk yıl önce Fakültemiz Profesörler Kurulunca kararlaştırılıp Ankara Üniversitesi Senatosu'nca da onaylanan Doç. Dr. Aydın Yalçın'ın terfi kararnamesinin bir an önce gerçekleştirilmesini beklemek hakkımızdır.⁴⁰ Yine aynı konuşmada iktidarın hoşuna gitmeyen ve fırtınalar koparan cümleleri: *"İstersek Türk vergi kanunlarını, Para-Banka notlarını, haczi caiz olmayan malların veya iptidai itirazların tam listesini ezbere bilmiyelim; fakat asla nabza göre şerbet veren; kötüye, zararlıya, fetva veren birer sözde münevver haline gelmeyelim"*⁴¹

Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun "makul" bir fakülte açış konuşması nedeniyle Millî Eğitim Bakanlığı emrine alınması, üniversite çevreleri ve basın tarafından şiddetle eleştirilir. Forum Dergisi de özerklik konusunu tüm boutları ile değerlendiren bir yazısı yayımlamıştır.⁴²

³⁹ Görevlerinden istifa eden hocalar arasında Doç. Dr. Aydın Yalçın, Doç. Dr. Muammer Aksoy, Doç. Dr. Münici Kapani, Asistan Coşkun Kırca ve Asistan Şerif Mardin bulunmaktadır. İstifalar ile ilgili olarak bakınız; **Cumhuriyet Ansiklopedisi: 1941-1960**, s. 294; Eroğul, A.g.e., s. 121.

⁴⁰ Turhan Feyzioğlu, "Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun 1956-57 Ders Yılı Açış Nutku", **Forum Dergisi**, Sayı: 66, 15 Aralık 1956, Ankara, s. 11.

⁴¹ Feyzioğlu, a.g.m., s. 13.

⁴² İlgili yazı için bakınız; "Onbeş Günün Notları: Üniversitedeki Hadiselerin Öğrettikleri", **Forum Dergisi**, Sayı: 66, 15 Aralık 1956, s. 3-4.

DP iktidarı ile üniversiteler ve CHP arasındaki gerginlik 1957 yılında hız kesmek bir yana artarak devam eder. Eski Başbakanlardan Prof. Dr. Şemsettin Günaltay'ın "Demokrasi Hareketleri" başlıklı konferansı, 15 Şubat 1957'de, yasaklanır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Profesörü Hüseyin Nail Kubalı, basına verdiği bir demeç dolayısıyla (Şubat 1958) açığa alınır. DP hükümeti, Kubalı'yı açığa almak için İstanbul Üniversitesi Senatosu'ndan mütalaa istemiş, İstanbul Üniversitesi Senatosu 21 üyesi ile Kubalı'nın beyanlarının siyasi sayılmayacağına karar vermesine rağmen bu karar bir işe yaramamıştır. Muhalefet partilerinin tümü Kubalı'nın Bakanlık emrine alınışını üniversite özerkliğine müdahale olarak yorumlar. İstanbul Üniversitesi Hukuk ve Tıp Fakülteleri öğrencileri de Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderdikleri telgraflarla bu olay karşısında üzüntü duyduklarını bildirmişlerdir. Pek çok öğretim üyesi de Kubalı olayını, üniversite özerkliğine aykırı bulduğunu açıklamıştır.⁴³

DP iktidarı, öğretim üyelerinin demokrasi, özgürlük, üniversite özerkliği, yönetim uygulamaları, idari tasarruflar, ekonomik göstergeler ve benzeri konulardaki eleştirel açıklamalarından rahatsızlık duymakta ve getirdiği yasaklarla hükümetin başarısız icraatlarının kamuoyu ile paylaşarak geniş kesimlere duyurulmasını önlemeye çalışmakta; buna karşın aynı konularda yapılan övgülerden memnun olmaktadır. Bir başka anlatımla, iktidar üniversiteleri kendisine karşıymış gibi görmektedir. Diğer yandan yönetim, hukuk, ekonomi, toplumsal değişme göstergeleri ve benzeri konular sosyal bilimlerin çalışma alanını oluşturmaktadır. Ve alanları gereği bu yasaklamalar karşısında bazı sosyal bilimciler haklı sorular sormaktadır. Örneğin Doç. Dr. İsmet Giritli şu kaygısını dile getirmektedir: Üniversite mensuplarına ülke sorunları üzerinde düşünmek ve düşündüklerini serbestçe ifade etme özgürlüğü tanınmazsa, sosyal ve siyasal bilimlerle uğraşan dallar tamamen felce uğrayacaktır.⁴⁴

Kısaca, iktidar-üniversite gerginliği sırasında, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar çok sayıda üniversite öğretim üyesi, bakanlık emrine alınmıştır. İçlerinden kimileri üniversitedeki görevlerine dönmüşlerse de, bazıları yurt dışına gitmek zorunda kalmıştır. Kimileri de emekli edilmiştir. İdari kararlara yargı yolunun kapalı olması nedeniyle emekli edilenler, 27 Mayıs öncesi bir daha üniversiteye dönememiştir.⁴⁵

⁴³ Arslan, a.g.e., s. 264-265.

⁴⁴ Arslan, a.g.e., s. 283.

⁴⁵ Diren Çakmak, *Forum Dergisi 1954-1960*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 473.

İktidar-Üniversite Çatışmasında Öğrencilerin Tutumu

Öğrenci dernekleri ve üniversite öğrencileri, üniversite özerkliği ve öğretim üyelerinin Bakanlık emrine alınması gibi tartışmalarda çoğunlukla iktidarı eleştiren hocalarının ve CHP'nin yanında yer almışlardır. DP çizgisine yakın olan öğrenci sayısı ise genel kitle içerisinde daha az ve sessizdir. Üniversite öğrencileri, hocalarının açığa alındığı 1956 yılından itibaren eylem ve gösterileri ile 27 Mayıs 1960 darbesine kadar büyük bir kararlılıkla DP iktidarına karşı mücadele etmişlerdir. Öğrencilerin Demokrat Parti iktidarının politikalarına karşıtlığı onların siyasal duruşlarını, genel eğilimlerini ortaya koymaktadır. Atatürk tarafından "Cumhuriyeti koruma ve kollama görevi" verilen gençlik, bu söylemi, Atatürk devrimlerinin karşısında olmakla suçladıkları DP iktidarına karşı yürüttükleri mücadele sırasında kullanmışlardır. Üniversite öğrencilerinin en gelişkin eylem dalgası 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul'da başlamış ve 27 Mayıs'a kadar sürmüştür. Aynı amaca hizmet eden eylemler Ankara'da da gerçekleştirilmiştir. Eylemlerde öncülüğü İstanbul'da Hukuk ve Edebiyat, Ankara'da Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin öğrencileri yapmıştır. Öğrenci eylemleri; CHP, ordu ve basından sonra, DP iktidarına karşı yürütülen mücadelenin dördüncü önemli bileşenidir.⁴⁶

DP ile üniversiteler arasındaki gerginlik, özellikle 18 Nisan 1960'da, Hükümetin Meclis Tahkikat Komisyonu kurdurarak ülke genelinde üniversiteler dâhil geniş bir alanda inceleme başlatması ile doruk noktaya ulaşır. Özgürlük ve demokrasi isteğiyle, İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler, "Menderes istifa" sloganları ile hükümetin icraatlarını protesto etmeye başlarlar. Genişleyen öğrenci olaylarına polis müdahale eder. Bu arada Rektör Sıddık Sami Onar'a bir polisin yumruk atması infiale neden olur. Olaylar ancak sıkıyönetim ilanı ve askeri müdahale ile kontrol altına alınır. 29 Nisan'da İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin gösterileri, Beyazıt ve Taksim'de devam eder. Aynı gün İTÜ'de de olaylar başlar. 30 Nisan'da lise öğrencileri de gösterilere katılır. Olayları bastırmak için İstanbul'da 24 saat sokağa çıkma yasağı getirilirken, Ankara'daki üniversite ve yüksekokullar 29 Nisan'dan itibaren bir aylığına tatil edilir ve öğrenci yurtları kapatılır. Ege Üniversitesi ise kendi üniversitesindeki olaylar ve gelişmeler üzerine, senato kararı ile 1959-1960 öğretim yılına son verir.⁴⁷

⁴⁶ Toktamış Ateş, Üniversiteler: Bitmeyen Şarkı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 22.

⁴⁷ Arslan, a.g.e., s. 309-311.

27 Mayıs Darbesinde Üniversitenin Meşrulaştırıcı Rolü

27 Mayıs 1960 Darbesi, üniversiteler, muhalefet partileri, ordu, basın ve öğrencilerin DP iktidarına karşı yürüttükleri bileşik mücadele sonucu gerçekleşir. Bir başka anlatımla, ordu, CHP'nin önderliğindeki muhalefet, öğretim üyeleri, üniversite öğrencileri ve basın hep birlikte, rejimin koruculuğu söylemi eşliğinde, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile DP'yi iktidardan uzaklaştırmışlardır.

Öğretim üyelerinin, 27 Mayıs öncesinde olduğu gibi sonrasında da ta-kındıkları tavırlar, yaptıkları görevler, askerlere verdikleri hukuksal destek göz önünde bulundurulduğunda sosyal-sınıfsal konumlarının hangi bloğa, takıma yakın; hangi bloğa, takıma karşı oldukları görülür. 27 Mayıs 1960 Darbesi, DP karşıtlığı üzerinden bir aydın-seçkin hareketi olarak şekillenmiştir. Üniversitelerin DP iktidarına karşı olduğu, 27 Mayıs 1960 Darbesinin hemen sonrasında tüm açıklığı ile ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreçte, CHP ile birlikte iktidarı değiştirmeyi amaçlayan askeriye, mülkiye, ilmiye ve üniversite öğrencileri bir bütün olarak hareket etmiş, iktidara karşı birlikte mücadele yürütmüşlerdir. Hocaların 27 Mayıs sonrasında darbeye onay veren açıklamaları da durdukları yeri göstermektedir. Bunun en önemli kanıtı, "ülke sorunlarını görüşmek üzere" darbeden hemen sonra, İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığındaki bir grup hocanın,⁴⁸ Milli Birlik Komitesi ve Cemal Gürsel göreve başlamadan, darbenin ertesi günü, Ankara'ya gitmeleridir.⁴⁹ Tümgeneral Cemal Madanoğlu'nun çağrısı üzerine Ankara'ya giden bu heyetin darbe sırasında askerlerle birlikte hareket etme yeteneği, aralarındaki işbirliğinin, görüş alış verişinin, dayanışmanın göstergeleri arasındadır. Cemal Gürsel'in, "biz üniversiteye inanıyoruz. Sizi davet etmemizin sebebi budur," sözleri de iki kesim arasındaki dayanışmanın bir başka göstergesidir. Ankara'daki ilk toplantıda geleceğin nasıl planlanacağı, yola nasıl ve hangi esaslara göre devam edileceği konuları görüşülür. Bu toplantıdan çıkan en önemli karar, yeni bir anayasanın hazırlanması için İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığındaki bir heyetin görevlendirilmesidir.⁵⁰ "İlim Heyeti"nin ha-

⁴⁸ Ankara giden grupta yer alan hocalar şunlardır: Sıddık Sami Onar, Rağıp Sarıca, Hüseyin Nail Kubalı, Tahir Taner, Tarık Zafer Tunaya, Vasfi Raşit Seviğ ve İsmet Giritli.

⁴⁹ Göney, a.g.m., s. 289-290.

⁵⁰ Osman Doğru, **27 Mayıs Rejimi**, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s. 25.

zırladığı 28 Mayıs tarihli raporu da öğretim üyelerinin askeri darbeyi haklı bulduklarını gösteren bir belgedir.⁵¹

Sonuç

Üniversite özerkliği üzerinden 1950'li yıllarda iktidar ile öğretim üyeleri arasında yaşanan çatışmayı, DP ve CHP'nin temsil ettiği sosyal-sınıfsal yapı üzerinden okumak gerekir. 1946 yılında çıkarılan özerklik yasası tam anlamıyla bir özerk üniversite anlayışına dayanmıyordu. 1946 yılında kabul edilen üniversite özerkliğine rağmen CHP iktidarı tarafından, Üniversitelerarası Kurul'un karşı görüşüne, mahkemelerin beraat kararlarına rağmen, 1948 yılında, bir grup öğretim üyesi üniversiteden atılmıştır. O yıllarda, DP üniversite özerkliğinin geliştirilmesini savunmaktadır. 1950-1960 döneminde ise roller tamamen değişmiştir. Bu sefer DP iktidarı, CHP'ye yakın gördüğü öğretim üyelerini tamamen kontrol altına almak için 1940'lı yıllarda yetersiz bulduğu özerkliği tamamen ortadan kaldıracak adımlar atıyor, CHP ise alabildiğince özerklikten yana tavır alıyordu. İki partinin özerklik konusunda iktidarda başka, muhalefette başka olan tutumları, onların gerçekte demokrasi anlayışını tam olarak içselleştiremediklerinin de bir göstergesiydi. Üniversite özerkliği konusundaki tartışmalar, tutumlar takım anlayışı üzerinden yürütülüyor ve takımların yaptıklarına bakılarak tepki geliştiriliyor veya sessiz kalınıyordu.

1940'lı ve 1950'li yıllarda üniversitelerde yapılan tasfiye girişimlerinin amacı, iktidarda olan partinin benimsediği ideolojiye yakın olmayan veya iktidarın icraatlarını eleştiren öğretim üyelerinin tamamen pasifize edilerek kontrol altında tutulmasıdır. Bu bağlamda, bilimselliğin, üniversite özerkliğinin, özgür düşüncenin, eleştirel tavrın hiçbir önemi ve değeri yoktur. Bu genel çerçevenin 1950-1960 dönemine yansıyan şekli milliyetçi-muhafazakâr kanada mensup olmayan bilim insanlarının, liberal eğilimli ve Anglo-Sakson bilim anlayışına mensup olsalar bile, makul karşılanmaları mümkün değildir.

1950'li yıllarda DP-CHP arasındaki çatışma; genellikle rejim, Atatürk devrimleri, hukuksal yapı, din ve laiklik gibi üst yapı kurumları üzerinden gerçekleşmekteydi. Bu mücadelede aydınların, akademisyenlerin, basın bü-

⁵¹ Seçil Karal Akgün, **27 Mayıs Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, 110.

yük kalemlerinin çoğunluğu CHP'nin yanında yer alıyordu. Seçkin öğretim üyelerinin Cumhuriyet'in bürokratik kadrolarına mensup olmaları, sosyal-sınıfsal kökenleri, onların "cahil" kitlelere dayanan iktidarı küçümsemelerine neden oluyordu. Diğer yandan yapılanlar karşısında sessiz kalmak mümkün değildi. DP iktidarı "kendine yakın görmediği" üst düzey bürokratları, ordu mensuplarını ve öğretim üyelerini tasfiye etmek için her türlü yola başvuruyor, alanlarını daraltmak adına yeni yasal düzenlemeler gerçekleştiriyordu.

On yıllık DP döneminde üniversite-iktidar ilişkileri, 1954 yılından itibaren gerginlik ve kavga ile geçmiş, hükümette öğretim üyelerinin özerkliği iktidara karşı kullandıkları kanaati gelişmiştir. İktidara ve Başbakan'a göre, öğretim üyeleri, CHP ile birlikte hareket ediyor ve birlikte, sürekli hükümete "kumpas" kuruyorlardı. Başbakan, zaman zaman profesörlere ağır ithamlarda bulunuyor, onları "kara cüppeliler" tabiriyle tahkir ediyor, bu durum tarafların çatışmasını gün geçtikçe şiddetlendiriyordu. Sonuç olarak, ilmiye, askeriye ve mülkiyeden oluşan seçkin bürokrasi sınıfı ve bu sınıfın bir bileşeni olan öğretim üyeleri, DP iktidarına karşı yürütülen her türlü mücadelenin yanında yer almış, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbenin ve daha sonra oluşturulan siyasal sistemin başarıya ulaşması için çalışmışlardır.

Kaynakça

- "İlim Adamının Hürriyeti Davası", **Forum Dergisi**, Sayı: 16, 15 Kasım 1954, s.3-4.
- "Onbeş Günün Notları: Üniversitedeki Hadiselerin Öğrettikleri", **Forum Dergisi**, Sayı: 66, 15 Aralık 1956.
- "Üniversite ve Fonksiyonu", **Forum Dergisi**, Sayı: 12, 15 Eylül 1954.
- "Yurtta Olup Bitenler", **Akis Haftalık Aktüalite Mecmuası**, 26 Haziran 1954.
- AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul, 1994.
- AKSOY, Muammer, "6435 Sayılı Kanun Karşısında Üniversite Muhtariyeti", **Forum Dergisi**, Sayı: 46, 15 Şubat 1956.
- AKSOY, Muammer, "Fikir, İlim ve Öğretim Hürriyeti Üniversite Muhtariyeti", **Forum Dergisi**, Sayı: 37, 1 Ekim 1955.
- AKSOY, Muammer, "İlim Hürriyetini Zedeleyen 6185 Sayılı Kanun Hakkında", **Forum Dergisi**, Sayı: 38, 15 Ekim 1955.
- AKSOY, Muammer, "Profesörlerin Siyasî Yayınları Memnu Mudur?", **Forum Dergisi**, Sayı: 39, 1 Kasım 1955.
- AKSOY, Muammer, "Vekâlet Emrine Almanın Hakiki Sebebi", **Forum Dergisi**, Sayı: 69, 1 Şubat 1957.
- ARSLAN, Ali, **Kısır Döngü Türkiye'de Üniversite ve siyaset**, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.
- ATEŞ, Toktamış, **Üniversiteler: Bitmeyen Şarkı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999.

- AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, Tekin Yayınları, İstanbul, 1987.
- BAŞYİĞİT, Türkan, "Adnan Menderes'in Köylünün Sempatisini Kazanmasındaki Etken: İki Mükellefiyetin Kaldırılması – Yol ve Maarif Vergisi", **Türk Tarihinde Adnan Menderes**, Cilt II, Aydın, 2012.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi: 1941-1960**, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÇAKMAK, Diren, **Forum Dergisi 1954-1960**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- DEMİREL, Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Demokrat Parti: Tüzük ve Program**, Ankara, 1946.
- DOĞRU, Osman, **27 Mayıs Rejimi**, İmge Yayınları, Ankara, 1998.
- DÖLEN, Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi 5: Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.
- FEYZİOĞLU, Feysi Necmeddin, "Üniversite Muhtariyeti ve Tasfiye Kanunu", **Forum Dergisi**, Sayı: 9, 1 Ağustos 1954.
- FEYZİOĞLU, Turhan, "Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun 1956-57 Ders Yılına Açış Nutku", **Forum Dergisi**, Sayı: 66, 15 Aralık 1956.
- GÖNEY, Süha, "Üniversite Tarihinde Ellili Yıllar ve 27 Mayıs İhtilâlinin Etkileri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi – 23. Sayı, 2011/1.
- HATİBOĞLU, M. Tahir, **Türkiye Üniversite Tarihi**, Selvi Yayınları, Ankara, 2000.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, **Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkçülük İslamcılık Muhafazakârlık**, 2. Baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, **Türk Sosyolojisinde Temalar 3: Doğu-Batı Çatışması**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.
- KARAL AKGÜN, Seçil, **27 Mayıs Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.
- KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, 2. Baskı, TimaşYayınları, İstanbul, 2012.
- KARPAT, Kemal H., **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876-1980**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- OZANKAYA, Özer, **Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- SAVCI, Bahri, "Tasfiye Kanunu ve Üniversite", **Forum Dergisi**, Sayı: 24, 15 Mart 1955.
- www.metu.edu.tr/tr/tarihce. Erişim Tarihi: 07.03.2018.